

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Yalçın Örneği (1908-1925)

Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2009

Hüseyin TOSUN*

Kısaca tanıtmaya çalışacağımız *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Aydınında Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi: Hüseyin Cahit (Yalçın) Örneği (1908- 1924) adlı eser* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen doktora tezinin tekrar gözden geçirilmiş halidir. Yrd.Doç.Dr.Fatih Mehmet Sancaktar tarafından kaleme alınan ve toplam 648 sayfadan ibaret olan eser, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı yayını olarak çıkmıştır.

Genel olarak Hüseyin Cahit ve döneminin düşünce hayatının ortaya konulması üzerine kurgulanmış olan eser, öncelikle Önsöz (s.11) ve Kısaltmalar (s.x11) ile başlamaktadır.

Önsöz'de yazar bu çalışmayı yapmaktaki amacını; “II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin renkli simalarından Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey örneğinde, dönemin olay ve olgularını görmek ve özellikle demokrasi tarihimizin belkemiğini oluşturan milli egemenlik anlayışı, sistem tartışmaları, siyaset, meclis, mebus, seçim, seçmen, parti ve benzeri önemli konularını tespit etmek ve incelemek” olarak açıklamaktadır.

Çalışma esas olarak Giriş'i takiben beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öncelikle araştırmanın hangi metot üzerine kurulduğu tartışılmaktadır. Araştırma sürecinde yazarın anlatımıyla sadece teori ile ilgilenilmemiş, teoriye yön veren, şekillendiren ve değiştiren olayların, eğilimlerin uygulamada nasıl bir hal aldığı birlikte ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazar bu çalışmaya birden fazla aydınının düşüncelerini, birlikte ve mukayeseli incelemek üzere başladığını,

---

* Atatürk Araştırma Merkezi.

ancak sonradan zaman aralığı geniş tutularak tek bir kişi üzerine odaklandığını belirtmektedir. Araştırma için Hüseyin Cahit'in; hem II. Meşrutiyette hem de Cumhuriyet döneminde siyasi yaşamda sivrilmiş bir şahsiyet ve ayrıca, gazeteci ve II. Meşrutiyet dönemi meclislerinde milletvekili olmasından dolayı, amaçlanan teori ile uygulama arasındaki ilişkileri vereceği kanaatiyle seçildiğini ifade etmektedir. Daha sonra çalışmanın daha iyi anlaşılması için incelenen kişinin kısa bir hayat hikâyesi (s.12) ve Türk demokrasi tarihinde halk hâkimiyeti düşüncesinin gelişimi Sened-i İttifak (s.29), Tanzimat Fermanı (s.329, Yeni Osmanlılar (s.36), I. Meşrutiyet (s.38), 1876 Anayasası ve Seçim Sistemi (s.41), II. Abdülhamit Mutlakiyeti (s.43), başlıkları altında özetlenmektedir.

“Hüseyin Cahit'in Gözüyle II. Meşrutiyet'in İlanı ve Hükümetler” adlı birinci bölüm (s.45); II. Meşrutiyet'in İlanı (s.45), Sait Paşa Hükümeti ve Bahriye, Harbiye Nazırlarının Atanması Meselesi (s.53), Kamil Paşa Hükümeti ve Kabine Oluşumu Yöntemi Üzerine (s.55), I. Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti (s.66), II. Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti (s.81), İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti (s.91), Sait Paşa Hükümeti (s.100), Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti ve Meclis-i Mebusan'ın Feshi (s.112), Kamil Paşa Hükümeti (s.121) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Ayrıca bu bölümde, II.Meşrutiyet'in ilanının halkta ve Avrupa'da yarattığı etkiler ve buna karşı yapılan 31 Mart Vakası ve Karşı devrim çalışmaları üzerinde de durulmaktadır.

“Meşrutiyet Döneminde Hüseyin Cahit Açısından Bazı Kavramlar, Anlayışlar ve Sistem Tartışmaları” adlı ikinci bölümde; Hüseyin Cahit ve Batı Medeniyeti (s.125), Islahat (s.129), Devlet-Kanun, Hürriyet-Devlet İlişkisi (s.157), Osmanlılık (İttihat-ı Anasır) ve Gayri Türk Unsurların Tavırları (s.175), Adem-i Merkeziyet ve Merkeziyet Tartışmaları (s.191), Meşrutiyet Rejimi (s.229), Hükümdarlık, Meşrutiyet ve Osmanlı Hanedanı (s.238) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır.

Bu bölümde, Hüseyin Cahit'te Batı Medeniyetinin etkisi, Islahat için gerekli şartlar, temel özellikleri ve öncelik verilmesi gerekli

alanlar, Devlet-Kanun -Hürriyet-Kanun İlişkisi, toplanma, miting hakkı, Osmanlılık (İttihat-ı Anasır) politikasına Patrikhanenin tavrı ve imtiyazı meselesi, Balkan Savaşı ve Osmanlılık politikasının iflası, Prens Sabahattin ve adem-i merkeziyet fikri, mahalli idareler ve Yeni Vilayet Kanunu, Gayri Müslimler ve okullarda dil meselesi, askerlik, devlet memurlarının, görevi, yetkisi ve Gayri Türk unsurların memur sorununa bakışı gibi dönemin bazı kavram anlayışları ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca Meşrutiyetin tanımı ve meşruti yönetim tarzları, II. Meşrutiyet İhtilalının zamanlaması, amacı, özelliği, rejiminin yerleştirilmesi için izlenecek yol, Osmanlı hanedanının önemi ve halk nazarındaki durumu, bu konularda Hüseyin Cahit Bey ve Ebuzziya Tevfik Bey arasında geçen tartışmalar ve II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet döneminin karşılaştırılması gibi dönemin sistem tartışmaları üzerinde de durulmaktadır.

“Halk Egemenliği, Kullanımı ve Vasıtaları” adlı üçüncü bölüm; Halk Egemenliği ve Kullanımı (s.260), Siyasal Katılım ve Araçları (s.288), Hakimiyet Hakkı (s.260), Siyaset Nedir? (s.265), II. Meşrutiyet Döneminde Halk (s.277), 1908 Seçimleri (s.307), İstanbul Ara Seçimleri ve İTF-HİF Mücadelesi (s.317), 1912 Seçimleri (s.321), Fırkalar (s.334), Osmanlı Meclis-i Mebusanı (s.403), Meclis-i Ayan (s.408) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır.

Bu bölümde, siyasetin tanımı ve II. Meşrutiyet dönemindeki durumu, ordu – siyaset ilişkisi, Hüseyin Cahit’e göre Osmanlı ordusu ve kamuoyu değerlendirilmektedir. Ayrıca Seçim, Oy ve Seçim Kanunu, mebusluk ve görevleri, 1912 seçimlerinin yapılması, muhalefet ve azınlıkların durumu, seçim sonuçları, siyasi partinin tanımı ve ortaya çıkışı, Hüseyin Cahit’in muhalefeti ve diğer muhalefet anlayışları, Ahrar Fırkası, Ahali Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve muhalefet anlayışı ve programı, Milli Meşrutiyet Fırkası, II. Meşrutiyet ve Araplar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ve yeni sistemdeki yeri, Cemiyetin hükümete müdahalesi, Osmanlı Meclis-i Mebusanı, önemi ve iş görememesi, II. Meşrutiyet’te Meclis-i Ayan, Damat Ferit Paşa’nın bu Meclis hakkındaki görüşleri ve Hüseyin Cahit konuları dönemin siyasal katılım araçları olarak değerlendirilmektedir.

“Anadolu Hareketi ve Hüseyin Cahit” adlı dördüncü bölüm; Yeni Dönemde Hüseyin Cahit (s.417), Anadolu Hareketine Doğru (s.434), Anadolu Hareketi ve Saltanatın Kaldırılması (s.444), TBMM Hükümeti’nin Kuruluşu (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) (s.453), Hüseyin Cahit ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (s.467), Cumhuriyetin İlanı (s.481), Hüseyin Cahit’e Göre Mustafa Kemal Paşa ve Sistemdeki Yeri (s.488), Hilafetin İlgası (s.495) alt başlıklardan oluşmaktadır.

Bu bölümde, Hüseyin Cahit’in Anadolu Hareketi ve yeni devletin ilkeleri karşısındaki durumu, yeni dönemdeki ittihatçılığı, devlet, kanun ve özgürlükler üzerine değerlendirmeleri, Adem-i Merkezîyet ve vatandaşlık kavramı üzerine yaklaşımları ele alınmaktadır. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması, Meclisin yapısı ve Meclis Hükümeti Sistemi ve I.TBMM ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, II TBMM ve Mustafa Kemal Paşa’nın Sistemdeki Yeri Hüseyin Cahit açısından değerlendirilmektedir.

“Hüseyin Cahit’e Göre II. Meşrutîyet’ten Cumhuriyete Siyasi Tecrübe” adlı beşinci bölüm; Hükümdarlık ve Cumhuriyet (s.509), Cumhuriyet Devrinde Siyaset (s.516), II. Meşrutîyet ve Cumhuriyet Tecrübeleri Işığında Mebusluk (s.520), Seçim, Seçmen Mebus İlişkileri (s.528), Fırkalar (s.553), Muhafazakarlık-Teceddüperverlik Tartışmaları Etrafında İhtilal, Din, İrtica (s.585) alt başlıklardan oluşmaktadır.

Bu bölümde Mebus-Fırka ve meslek ilişkisi, 1923 seçimleri, I. BMM’nin seçim kararını alması ve Hüseyin Cahit’in seçime yaklaşımı, İTC’nin ayakta kalma çabası, 1923 seçimlerine giren siyasi oluşumlar, seçimlerinin sonuçları, Bursa ara seçimi ve Hüseyin Cahit’in yaklaşımı, seçimler ve hileleri, fırkaların var oluş nedenleri ve yapıları, halkın fırkalara bakışı, Halk Fırkası (I. Grup) ve programı, muhalefetin doğuşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, din istismarına dayanan irtica, muhafazakarlık ve terakkiperverlik/hürriyetperverlik konuları Hüseyin Cahit açısından incelenmektedir.

Sonuç kısmında (s.599), araştırmaya konu olan Hüseyin Cahit ve döneminin düşünce hayatı tahlil edilmektedir. Çalışmanın sonunda Bibliyografya (629) ve Dizin (646) yer almaktadır.

Farklı bir kurgu ile hazırlanan çalışmayı bütün olarak değerlendirdiğimizde; Bu eserde, bir şahıs ve bu şahıs etrafında dönem ve devrin düşünce hayatı analiz edilmektedir. Bu çalışma ile tarih ilmine hem metot, hem de muhteva açısından katkı sağlanmıştır. Çünkü hem şahsın yaşam süreci ve hem de fikir dünyası bu eserde bir araya getirilmektedir.

Diğer çalışmalardan farkına bakıldığında: Hüseyin Cahit hakkında pek çok çalışmalar yapılmıştır. Bunların çoğunluğu başlangıçta edebiyat sahası ile ilgilenenler tarafından yapılmıştır. Ancak Onun, hem Servet-i Fünun Dergisi'ndeki düşünce hayatına dair yazılarından dolayı, hem de tarih, sosyoloji, psikoloji ve felsefe ile ilgili tercümeleleri ile II. Meşrutiyet ve ölümüne kadar olan dönemde kaleme aldığı siyasi yazı ve hatıralarından dolayı, sosyoloji, tarih ve felsefe gibi farklı sahalardan da incelenmesini doğaldır. İşte bu çalışma ile Hüseyin Cahit'e daha önceki araştırmalardan farklı açıdan yaklaşmaktadır. Hüseyin Cahit vasıtasıyla II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde milli egemenlik kavramı, siyasal kurumları ve anlayışları incelenmektedir. Dolayısıyla, bir şahsın düşünceleri ele alınırken, tespit edilen konu ve bu konu etrafındaki olaylar ve kavramların da üzerinde durulmaktadır. Ana unsur, bir şahıs olmasına rağmen bir biyografi çalışması değildir. Belirlenen temel konu üzerinde, zaman olay-muhteva ilişkisi çerçevesinde bir sonuca ulaşmayı hedefleyen bir çalışmadır. İki ayrı devir olan II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri ayrı ayrı kriterler çerçevesinde incelenmektedir. Dönemler kendi özelliklerine göre bir birinden ayrı ele alınmakta, temel konu mümkün mertebe kronoloji ve zaman bütünlüğü esasında işlenmektedir.

Kısaca Hüseyin Cahit'in Batı'ya yaklaşımını, ıslahat kavramını değerlendirilmesini, devlete yüklediği mana ve devletten beklentisini,

adem-i merkeziyet/merkeziyet tartışmalarındaki yerini, cumhuriyet dönemindeki siyasi duruşunu, yapılan inkılaplara bakışını ayrıntılı olarak değerlendiren bu çalışma, bazen siyasal tarih ile birlikte siyasal düşünce tarihi, ancak daha çok milli egemenlik, meclis, mebus, seçim, seçmen, siyaset, parti, kamuoyu, iktidar-muhalefet ilişkisi ve benzeri olgularını içine alan siyaset bilimi konularını birlikte veya ayrı, ayrı analiz etmesi nedeniyle Türk siyasal hayatına ilgi duyan tüm okuyucular ile özellikle Tarih, Sosyoloji ve Siyaset Bilimi ile uğraşan akademisyen, araştırmacı ve öğrencilerin ilgiyle karşılayacakları bir eser olacaktır.